

ד"ר דב בריקנר
רח' ברק 7 באר שבע
טל 08 6271378
נייד 050 6231907
Email: Brickner@smile.net.il
תאריך: 06/08/10

היחדל אביון מקרב הארץ? על ריבוי-משמעות והחובה לפרש דברים

דברים פרק טו

(א) מקץ שבע שנים תעשה שמיטה:

(ב) וזה דבר השמיטה שמוט כל בעל משה ידו אשר ישה ברעהו לא יגש את רעהו ואת אוזיו כי קרא שמיטה ליקוק:

(ג) את הנכרי תגש ואשר יהיה לך את אוזיה תשמט ידה:

(ד) אפס כי לא יהיה בך אביון כי ברך יברכה יקוק בארץ אשר יקוק אלהיה נתן לך נזולה לרשתה:

(ה) רק אם שמוע תשמע בקול יקוק אלהיה לישמר לעשות את כל המצוה הזאת אשר אנכי מצוה היום:

(ו) כי יקוק אלהיה ברכה כאשר דבר לך והעבטת גוים רבים ואתה לא תעבט ומשלת בגוים רבים ובה לא ימשלו: ס

התורה מצוה אותנו על שמיטת חובות. בכל שנה שביעית מתבטלים החובות. התורה מבטיחה "אפס, כי לא יהיה בך אביון – רק אם שמע תשמע..." קיימו את המצוות, שמטו את החובות והעוני ימוגר.

ושני פסוקים אחר כך מתחילה פסקה חדשה, המצוה אותנו לתת הלוואה לאביונים,

דברים פרק טו

(ז) כי יהיה בך אביון מאנוד אנזיה שאנוד שערך בארץ אשר יקוק אלהיה נתן לך לא תאמין את לבבך ולא תקפץ את ידה מאנזיה האביון:

(ח) כי פתון תפתון את ידה לו והעבט תעביטנו די מוסרו אשר יוסר לו:

(ט) השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל לאמר קרבה שנת השבע שנת השמיטה ורעה עינה באנזיה האביון ולא תתן לו וקרא עליה אל יקוק והיה בך זוטא:

(י) גָּתוֹן תִּתֶּן לוֹ וְלֹא יֵרַע לְבִבְךָ בְּתִתְּהָ לּוֹ כִּי בְּגִלְלֵי הַדָּבָר הַזֶּה יִבְרַכְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
בְּכֹל מַעֲשֶׂה וּבְכֹל מַשְׁלֹחַ יָדְךָ:

(יא) כִּי לֹא יִזְדַּחַל אַבְיּוֹן בְּמִקְרָב הָאָרֶץ עַל כֵּן אָנֹכִי מִצְוֶה לְאֹמֵר פְּתוּז
תִּפְתְּזוּ אֶת יְדֵי לְאֻזֵיךָ לְעֲנִיָּה וּלְאֲבִינָה בְּאֶרֶץ: ס
"כי יהיה בדך אביון" מאלו שבעתיד לא יהיו בנו, "לא תקפוץ את ירך..." אלא "העבט
תעביטנו" תלוה לו כסף, ואפילו אם עוד מעט שנת שמיטה. למה? "כי לא יחדל אביון
מקרב הארץ"!!!

על הסתירה הזו עמדו כבר פרשנים בעבר, למשל רש"י :
(ד) אפס כי לא יהיה בדך אביון - ולהלן הוא אומר (פסוק יא) כי לא יחדל אביון, אלא בזמן שאתם
עושים רצונו של מקום, אביונים באחרים ולא בכם, וכשאתם עושים רצונו של מקום אביונים
בכם.

אני רוצה להראות את אותה הסתירה מזוית אחרת, בסיפור תלמודי (הנוסח
המקורי בארמית מובא בסוף המסמך):
במסכת תענית (דף כא ע"א) מסופר על שני תלמידים, אילפא ורבי יוחנן, שהיו
לומדים תורה יחד, והיו במצוקה.
החליטו לצאת ולעסות עסקים ולקיים בכך את הפסוק "אפס כי לא יהיה בדך אביון".
הלכו וישבו תחת קיר רעוע ואכלו לחם.
שמע רבי יוחנן מלאך אחד שאומר לחברו "בא ונפיל עליהם את הקיר שמניחים חיי
עולם ועוסקים בחיי שעה". וענה לו המלאך השני "הנח להם, שלאחד מהם עומדת
השעה".

שאל ר' יוחנן את אילפא אם שמע משהו, ואילפא השיב של שמע דבר.
אמר רבי יוחנן לעצמו: "אם כך אני הוא שעומדת לו השעה", אחזור ואקיים בעצמי
'כי לא יחדל אביון מקרב הארץ'".

אילפא חזר גם הוא אחרי זמן רב ועד שחזר אילפא כבר "מלך" רבי יוחנן ונעשה
ראש הישיבה. כשחזר אילפא אמרו לו:

"אילו ישב מר [=האדון או המורה] ולמד לא היה מולך מר".

קשר אילפא את עצמו בראש התורן של הספינה וקרא

"אם יראה לי מישהו מאמר במשנת ר' חייא ור' אושעיא [הברייתות או התוספתא]
ולא אמצא לו מקור במשנתנו- אפיל עצמי מהתורן ואטבע!"

בא זקן ושאל אות מברייתא העוסקת במי שמצווה לפני מותו לתת לבניו קצבה שבועית – אם אמר תנו לבני שקל בשבת[=שבוע]” והם ראויים [=יש להם הוצאות] לתת להם סלע [2 שקלים] - נותנים להם סלע.

ואם אמר ”אל תתנו לבני אלא שקל [בשבוע] נותנים להם רק שקל אחד.
אמר אילפא לזקן זו משנת רבי מאיר שאמר ”מצוה לקיים דברי המת”

הסיפור הזה מאפשר דיון רחב, ומעט ממנו אפשר למצוא בספר של רוחמה וייס ”מתחייבת בנפשי”. **אני אגע רק בנושא המרכזי** בסיפור שהוא – **איך להבין את**

המילים בטקסט, כל טקסט בעל משמעות (דתית או תרבותית).

רבי יוחנן שומע מלאך שאומר ”יש בהם אחד שעומדת לו השעה” והוא מסיק מכך שהוא האחד ושעליו לחזור וללמוד תורה. אבל מה המובן של ”עומדת לו השעה”? האם יצליח בלימוד או במסחר? המלאך לא מפרט. הוא גם לא אומר מי האחד, ורק ר' יוחנן מסיק שמדובר בו עצמו, ושהוא יצליח בעולם התורה. אבל מהחלק השני של הסיפור, מדברי הזקן אנו לומדים ש”שקל” יכול לפעמים להיות שני שקלים, ואם כך ”יש אחד שעומדת לו השעה” יכול להיות גם יותר מאחד, שהרי המלאך לא אמר ”אין שם אלא אחד”!

גם אילפא שומע מהתלמידים : ”אילו ישב מר ולמד לא היה מולך מר”. ה”מר” הראשון, שלא ישב ולמד הוא כמובן אילפא, אבל מי הוא ה”מר” השני ? אילפא מבין שהוא גם ה”מר” השני ומשמעות המשפט היא שגם אם היה יושב ולומד לא היה נעשה ראש הישיבה, ולכן הוא מעמיד את עצמו למבחן בראש התורן. אבל בודאי אפשר לפרש את המשפט שאילו היה יושב ולומד לא היה ר' יוחנן מתמנה אלא אילפא!! ואם כך הרי המבחן מיותר...

אנו מפרשים טקסט לפי נטיות ליבנו. לפעמים- כמו בפרשנות של רבי יוחנן את דברי המלאך- הפרשנות מתגלה כנכונה. לפעמים, כמו הפרשנות של אילפא- היא לא בהכרח נכונה. אבל ”מיצוה לקיים את דברי המת”. כאשר מחבר הטקסט ”מת” - אינו נוכח כדי לפרש את כוונתו- חובה עלינו לפרש את הטקסט לפי מיטב שיפוטנו. והדבר נכון בעיקר בלימוד התורה.

אני שומע מחוזרים בתשובה, ומאותם שמחזירים בתשובה דעה, לפיה התורה היא ספר הוראות שהבורא ברוב טובו מסר לנו כשברא את האדם והניחו בעולם הזה - התורה נתנה לאדם כספר הוראות השימוש לחיים בעולם הזה. המסקנה שלי מהסיפור היא **הפוכה** – אין ספר הוראות. יש תורה שמדריכה אותנו למצוא לה פירוש, ולפעמים יש יותר מפירוש נכון אחד. המשימה שלנו איננה לציית לדרך פרשנות אחת, אלא **לחפש בעצמנו את הפירוש שמתאים לערכים שלנו ולנהוג לפיו**.

נחזור לפרשת השבוע. אפשר לפרש "אפס כי לא יהיה בך אביון" ו"כי לא יחדל אביון מקרב הארץ" כשתי אופציות שיקרו אם כל העם היהודי ישמור או לא ישמור את מיצוות התורה (כדעת רש"י). אבל אפשר לפרש באופן שיחייב אותנו: עלינו לתמוך בעניים בידיעה ש"לא יחדל אביון מקרב הארץ", תמיד יהיה עוני ויהיו עניים. וחובה עלינו לפעול, לתמוך בעניים. ולחנך את עצמנו, ואת חברינו, ואת השלטון-הממשלה שלנו, לתמוך בעניים, בתקווה שבדרך זו נקרב את היום שבו "לא יהיה בך אביון"

תלמוד בבלי מסכת תענית דף כא עמוד א
לפי כ"י הרצוג (בסוגרים התוספות שבדפוס וילנה)

אילפא ורבי יוחנן (הו גרסי באורייתא,) **דחיקא להו מילתא טובא, אמרי: ניקום** (ו) **ניזיל וניעבד עיסקא, ונקיים בנפשינ** (דברים ט"ו) **אפס כי לא יהיה בך אביון. אזלו** (אתיבון) **ותיבן תותי וההיא (גודא) אשיתא רעיעין. הו קא כרכי ריפתא.** (אתו תרי מלאכי השרת,) **שמעיה רבי יוחנן ולמלאך דאמר (חד) אליה חבריה: ותא ונישדייה עילא ניהו (האי גודא) ונקטלינהו, שמניחין חיי עולם הבא ועוסקין בחיי שעה! אמר ליה אידך: שבקינ, ד(איכא בהו) חד ומינהו (ד)קיימא ליה שעתא.** (רבי יוחנן שמע, אילפא לא שמע.) **אמר ליה רבי יוחנן לאילפא: שמע מר מידי? - אמר ליה: לא.** (אמר: מדשמעי אנא ואילפא לא שמע.) **שמע מינה (לדידי) אנא הוא דוקיימא לי שעתא. אמר (ליה רבי יוחנן) ואיזילו איהדר ו(אוקי)מיקיים|בנפשאי (דברים ט"ו) כי לא יחדל אביון מקרב הארץ.** (רבי יוחנן הדר, אלפא לא הדר.) **עד דאתא אילפא - מליך רבי יוחנן. אמרו ליה: אי איתיה מר הכא וגריס לאו מר הוה מליך. (אזל) תלא נפשיה ב(אסקריא דספינתא) ובקראסא דארבא, אמר: כל דמשייל מילתא דבי ר' אושעיא ודבי ר' חייא ולא פשטינא ליה ממתניתין נפילנא מקראסא דספינתא וטבענא. אתא ההוא סבא, תנא ליה: האומר תנו שקל לבניי בשבת והן ראויין לתת להם סלע - נותנין להם סלע. ואם אמר אל תתנו להם אלא שקל - אין נותנין להם אלא שקל מני? אמר ליה: רבי מאיר היא דאמר: מצוה לקיים דברי המת.**